

פקחו את עיניכם, איפה אנחנו נמצאים?

(על קבוצת וידאו 48 – 2000-2012)

מאת: **ניר נאדר**

ב-16 בדצמבר 2010 נפקחו העיניים הרעבות במזרח התיכון, בעקבות מוחמד בועזיזי, צעיר תוניסאי אשר הצית עצמו ומיד לאחר מכן את האזור כולו בקריאה: "העם דורש צדק חברתי". מאז התפשטה הקריאה לצדק חברתי ברחבי העולם, ומה-14 ביולי 2011 גם בישראל העיניים אינן נעצמות. המזרח התיכון נמצא בתסיסה חברתית ובזמנים של תקווה מחודשת לשינוי, והשאלה "איפה אנחנו נמצאים?" רלוונטית מתמיד.

בראשית שנות האלפיים, כאשר קמה קבוצת וידאו 48 כקולקטיב יוצרים דוקומנטרים, ניצבו בפניה אתגרים שונים לחלוטין. השיח הפוליטי והציבורי בישראל ובמזרח התיכון עסק במישור הסכסוך הלאומי בלבד. הקבוצה החליטה לרכז את פעילותה בהפקת סרטים שבמרכזם שאלות הנוגעות לסכסוך הישראלי-פלסטיני ולאפליית האוכלוסייה הערבית בישראל לרעה. כותרת מאמר זה היא מעין מוטו של קבוצת וידאו 48. בהיותנו יוצרי קולנוע מגויסים, אנחנו ממשיכים מסורת של יצירה המתיימרת לפקוח את עיני הרדומות של הציבור ולהציב בפניו שאלות בדרך לפתרונות המהפכניים לשינוי החברה לטובת ערכים של שלום, שוויון וצדק חברתי.

הדילמה הדוקומנטרית – לאכול את העוגה או לצלם אותה, דילמה שבין תיעוד דוקומנטרי "אובייקטיבי" לבין תיעוד שיש בו הזדהות ומעורבות בשינוי המציאות, לא עמדה כשאלה מבחינתנו, חברי וידאו 48. הסרטים מופקים כהתערבות יצירתית לטובת הרעיון, הן בהכנתם, הן במתועד בהם, והן בשימוש שנעשה בהם כדי לשנות את המציאות. הסרטים אינם "אישיים" אלא משרתים את החברה, ובעיקר את החלקים הנרחבים בחברה שאין להם קול ואור הזרקורים אינו מופנה אליהם, את מעמד הפועלים הרחב והמגוון.

לשכת הגיוס

כחודש לאחר השלמת הסרט הראשון של הקבוצה, **לא בגינה הפרטית שלי** (2000), התקבל משנה תוקף להחלטות הקבוצה בדמות התפרצותה של האינתיפאדה השנייה ואירועי אוקטובר בישראל. אלו הובילו את הממסד השלטוני לאחדות לאומית של ליכוד ועבודה ולאלימות מוגברת כלפי האוכלוסייה האזרחית בשטחים הכבושים, לרבות שימוש בטנקים ובמטוסי קרב נגדה. גם הפגנות המחאה של האוכלוסייה הערבית בישראל נעמו ב-13 הרוגים ומאות פצועים מכדורי משטרת ישראל. הממסד הישראלי המאוחד הביע באותה תקופה מסר ברור של ייחוד הגליל מחדש, הצרת רגליה של האוכלוסייה הערבית בישראל והטלת ענישה קולקטיבית על מיליוני בני אדם בשטחים הכבושים תוך כדי אימוץ מדיניות גזענית נגד הערבים בישראל ובשטחים.

במובן הזה תבענו מעצמנו וגם מיוצרי הקולנוע בישראל לנקוט עמדה ולמתוח קו המפריד בין היוצרים לבין הממסד בישראל. מרבית היוצרים הישראלים היו עיוורים למראות שתיעדו וחרשים לקולות ההתנגדות שעלו מצורכי האוכלוסייה המתועדת. למעשה, הם נהנו מה"נורמליזציה" עם היוצרים הפלסטינים, אזרחי ישראל ותושבי שטחים, מתקציבים שמנים לטיפול אשליה של הבנה והתקרבות. המילים "שלום" ו"דו-קיום" החלו לעורר תיעוב בקרב העם הפלסטיני, ולא פלא. הם ביטאו צמיחה ורווחה בצד הישראלי לעומת אבטלה בצד הערבי. בתוך ישראל עלתה האבטלה בקרב צעירים לכדי 20% מכוח העבודה, פי שניים מהאבטלה בקרב האוכלוסייה היהודית.

במניפסט שפורסם כשנה לאחר הקמתה כתבו חברי הקבוצה:

מרבית היוצרים הדוקומנטריים הלכו לאורך כל שנות התשעים בתלם הסכמי אוסלו מבלי לראות את הנזקים החמורים שהסכמים אלו מביאים על האזור. אשליית המזרח התיכון החדש של פרס אשר פרנסה רבים מביניהם לא הייתה אלא מסך שהסתיר אזור שנתר במצב של פיגור כלכלי וחברתי.

מצב כזה לא היה פשוט לדוקומנטריסט הישראלי. הוא ללא ספק דורש חשבון נפש. "כיצד עליי לפעול?", צריך לשאול את עצמו הדוקומנטריסט. למען הקריירה שלי, כפי שחונכתי בשנות התשעים על ידי הממסד הקפיטליסטי, או למען החברה, שצריכה לעבור שינוי יסודי כדי שיהיה אפשר לחיות בה?

קבוצת וידאו 48 רואה בקולנוע הדוקומנטרי אמצעי למען שינוי פני המציאות, לא אמצעי להשגת תקציב לסרט המשמש אחר כך עלה תאנה של זכויות אדם למתן וילנאי (שר התרבות דאז) ואנשי ממסד אחרים, קולנוע תיעודי צריך להצביע על אלטרנטיבה הן בנושאים שנבחרו לטיפול והן באופן העשייה. לאינדיבידואל הניזון מתקציבי הממסד קשה כמובן לעמוד מול הלחץ המופעל עליו להסתגל. לקבוצה לעומת זאת יש יתרונות ; חבריה חולקים השקפת עולם ומחויבות להסתכלות ביקורתית, לא רק על תכניה, אלא גם במסגרת שבתוכה היא פועלת. אסור להגיע למצב שבו המציאות תהפוך רק אמצעי לגיוס תקציבים או נושא לסרט. בתום ההקרנה נדלק אור באולם, האנשים המוצגים בסרט נותרים עם הבעיה והיוצר עם התהילה.

בנוגע להקרנת הסרטים החליטה הקבוצה שלא לשתפם באירועים ממסדיים בישראל, כולל פסטיבלים, ולא לקחת כסף מקרנות קולנוע. לכן, כל הסרטים של וידאו 48 בין השנים 2000 ל-2006 נוצרו ממשאבים עצמיים ומתקציבים נמוכים בערכים של אלפי דולרים בודדים לסרט. הקבוצה הפיצה את סרטיה דרך מכירה ישירה של הסרטים לערוצי הטלוויזיה בישראל, בהקרנות בחללים ציבוריים וסינמטקים, בקרב קבוצות נוער ועוד.

לא בגינה הפרטית שלי – חוצים את הקווים

מסך אפל. "עצמו את עיניכם, איפה אנחנו נמצאים?" אומר קול נשי.

זהו שוט הפתיחה של הסרט **לא בגינה הפרטית שלי**, סרטה הראשון של קבוצת וידאו 48. המסך אפל בזמן שאלת השאלה ורק קולות ילדים משיבים לה: ראמיה. הסרט מתאר את עלילת מאבקו של הכפר הקטן ראמיה, הצמוד לכרמיאל, שאדמותיו הופקעו בשנת 1976. בשנת 1991 קיבלו תושבי הכפר צווי פינוי ממינהל מקרקעי ישראל, הנימוק שניתן למעשה היה: אדמות הכפר נועדו לבניית מגורים לעולים.

ראמיה הוא יישוב בדואי קטן והוא שייך לקבוצת הכפרים הלא מוכרים בישראל, כינוי לכמאה יישובים בדואיים בגליל ובנגב, אשר בשל היעדר תשתיות בסיסיות לא זכו להכרת המדינה ב-1948, אף על פי שהיו קיימים עוד לפני שנה זו. אי-ההכרה בכפרים מביא לכך שאין בהם אספקת מים זורמים, חשמל, תשתיות ביוב או חימום. מה שנותר לתושבי הכפרים הלא מוכרים הוא המאבק היומיומי למען הישרדותם הכלכלית ומאבק ברשויות במטרה להישאר על אדמתם בת מאות השנים, בדרך כלל.

כתיבת התסריט הייתה משותפת לשלושת יוצריו, ובאופן מובהק אפשר לומר שלא היה זה סרט של יוצר אחד על אף חלוקת הקרדיטים המסורתית. התסריט הביא את הסיפור של הכפר והזדהה באופן ברור עם הכפר המופלה. העלילה נעה על ציר ראיה שבין חשכה לאור ובחזרה לחשכה, כדי להבליט את הקונפליקט המרכזי של הסרט בין ראמיה לכרמיאל. ויתרנו על דמות ראשית של גיבור בן אדם, לטובת פסיפס של דמויות בני הכפר והעיר.

הסרט התאפיין בניגודים בין מקום שכוח אל, אפל בעל כורחו ביום ומואר בשמש הקופחת בעת יום, לבין עיר מודרנית ומפותחת שיש בה תנופת בנייה, עיר שהשכונה המרכזית בה נקראת, באופן אירוני המשרת את הסרט, רמת רבין. במהלך צילום הסרט הפעלנו סדנת וידאו לילדי הכפר, שהתרחשה במקביל לימי הצילום ואשר בסימנה הופק סרט קצר שהוקרן בין שדות הכפר ומשולב בסרט. השאלה "איפה אנחנו נמצאים?" עולה בהקשר למעמדו החוקי של היישוב ראמיה ככפר לא מוכר.

המשפט "עצמו את עיניכם, איפה אנחנו נמצאים?" מתייחס לעמדתו של הצופה, באיזו עמדה פוליטית הוא אוחז. לא הסתפקנו בעמדה שלנו כפי שהבאנו אותה בסרט, אלא גם תבענו מהצופה להבין את הסבך שיצר האתוס הציוני מחמת הפרדה, בחוק ובתודעה, בין יהודים לערבים, והאפליה לרעה של אלה האחרונים.

כדי להחריף את הדילמה הזאת בתודעת הצופה השתמשנו בסיפור על בן גוריון, שמחליט על ייחוד הגליל באופן שרירותי בעת סיור שהוא עורך במקום. את הסיפור מספרת האישה שפותחת בקולה את הסרט. היא מספרת זאת לילדי הכפר שאינם נראים. העומק האפולולי של פתיחת הסיפור, הדרמה שהוא יוצר והמעבר לבית בכפר בשעת לילה כאשר אב מקריא לבנותיו סיפור לאור עששית, יוצר מרגע פתיחת הסרט סימפטיה לאנשי הכפר, שבשל החלטה פוליטית שרירותית של בן גוריון, הגיבור הלאומי הציוני, חיים בימינו בחשכה. בסיום הסרט חוזרת דמותו של בן גוריון להדגיש את הקו האירוני של הסרט, כאשר דמות ענק של ראשו, העשויה מחומר

קל, מורכבת על במת פסטיבל המחולות של כרמיאל, ומפורקת מחדש ונעלמת אל מאחורי הקלעים ואל אפלט המסך.

וידאו-אקטיביזם – בונים עתיד

הסרט **לא בגינה הפרטית שלי** הוזמן להשתתף במסגרת התחרותית של פסטיבל הסרטים הדוקומנטריים Hot Docs הקנדי. בעקבות זאת נוצרה ההיכרות של וידאו 48 עם הז'אנר החדש: וידאו-אקטיביזם, אשר צמח מתוך ההפגנות נגד הגלובליזציה, שהגיעו לשיאן בסיאטל בשנת 1999. Rick Rowley, יוצר סרטים דוקומנטריים ואורח מרכזי בפסטיבל: "המטרה שלך כשאתה עושה סרטים דוקומנטריים צריכה להיות ברורה. אם אתה רוצה לצלם מהאוויר, אתה חייב לטוס עם המדינה, כי בשביל לצלם מהשמיים אתה צריך להיות בהליקופטר של המשטרה או הצבא, ואם אתה רוצה להראות את הטיל שנחת בבגדד אתה צריך להיות בפנטגון. אתה משלם על כך מחיר אידיאולוגי כבד על מנת שיהיה לך כסף לעשות סרטים. אבל המטרה שלנו אינה לעשות כסף אלא לשנות את העולם." הקולנוע שראולי מדבר עליו הוא קולנוע של חיפוש אחר הקהל שקבוצת וידאו 48 רוצה לייצג. מעמד הפועלים שאין לו את אמצעי הייצור וההפצה. לפיכך המצלמה היא כלי משמעותי לספר את הסיפור מחדש, את דברי ימי מלחמת המעמדות המודרנית, בין שהיא מגולמת בסכסוך לאומי על אדמות ובין שהיא באה לידי ביטוי בחיפוש נואש אחר מקום עבודה.

כמה ימים לאחר שובנו מן הפסטיבל, יזם ארגון העובדים "מען" משמרת מחאה של פועלי בניין מובטלים מול מפעל חברת ההייטק "טואר סמיקונדקטורס", בעקבות ניסיונה למנוע את קבלתם לעבודה ולאפשר על ידי כך ייבוא עובדים זרים במקומם. תיעוד משמרת המחאה הפעיל לחץ על מקבלי ההחלטות בשטח מטעם לשכת התעסוקה, על מזמין העבודה – חברת "טואר", שבנתה את המפעל החדש שלה "פאב 2" במימון המדינה, ועל הקבלן המבצע – חברת הבנייה הגדולה "ארנסון".

הסצנה הופיעה בסרט השני, **בונים עתיד** (2002), שהיווה מעבר חד לשאלות החברתיות-כלכליות הדוחקות של החברה הערבית בישראל, שאלות העוסקות באבטלה שמקורה במחסור במקומות עבודה, התפוסים זה מכבר על ידי עובדים זרים.

ההחלטה ליצור את הסרט **בונים עתיד** התקבלה במסגרת חיפוש אידיאולוגי אחר מוצא מהמבוי הסתום הפוליטי שהוליד הקונפליקט הלאומי. המכנה המשותף בין יהודים וערבים, ישראלים ופלסטינים, כפי שהציעה סצנת הסיום של הסרט הראשון, היה מעורפל למדי; אך השאלות החברתיות שהחלו להתעורר בישראל במלוא חריפותן, ולא הגיעו לעיני הציבור, היו משותפות.

בבונים עתיד שברנו את הטענה של הממשלה ש"הישראלים לא רוצים לעבוד". טענה זו שירתה אינטרסים שייצגו מיליארדים של

דולרים שגלגל שוק יבוא העובדים הזרים לישראל מדי שנה. בניגוד לסרט הראשון, החלטנו להיצמד אל פועלים ערבים ישראלים וללוות אותם אל בוקר העבודה הראשון שלהם, המסיים את הסרט. אולם הסרט זונח את הסצנות העלילתיות ועוסק בבניית הטיעון, יש ישראלים שרוצים לעבוד אך הממשלה מחביאה אותם.

בהקשר הדברים הללו, יש לציין ולהדגיש את תפקידה הקונקרטי של אמנות מגויסת לרעיון. בתחילת שנות האלפיים, כאשר הפיקה

הקבוצה את סרטי פועלי הבניין, הייתה התודעה הציבורית נתונה לפרשנות יחידה אחת למושג "עובדים". אמרת עובדים, נשאלת מיד – עובדים זרים? כך פעלה המערכת המשומנת של הון-שלטון-עיתון בתיווך דעת הקהל. העובדה שכולנו - קוראי העיתון, עובדי בעל ההון ונתיני השלטון - אנשים עובדים, הועלמה מתודעתנו באופן תמוה. באשר לכך, ראינו לעצמנו תפקיד חשוב בשינוי התודעה הציבורית בנושא משמעות המושג – אדם עובד.

בחירת הדמויות בסרטים **שש קומות לגיהנום** (2008) ו**ויסקונסין** (2010) מצדיקה את הביטוי "גיבורי מעמד פועלים". ג'לאל חמדאן ועדינה גנון הן דמויות מעוררות סימפטיה ומלאות אופטימיות. ג'לאל, פלסטיני שגונב את הגבול הלא קיים, המסומן כגדר ההפרדה, שב"ח, בשפת המדינה, רוצה לעצמו מקום עבודה בישראל כדי לפרנס את משפחתו. עדינה, מאבטחת בגני ילדים, משתתפת בתכנית ויסקונסין, זרוע מופרטת של שירות התעסוקה. דילמות החיים של גיבורים אלו, השונים זה מזה בשל מוצאם, הן קרובות מאוד. שניהם מלאי חיים ואמונה ושניהם מתמודדים עם אותן בעיות הישרדות, פרנסה, גידול ילדים, אהבות, זיכרונות. שניהם מרגשים את הצופה בכנות שלהם ומפתיעים בשבירת סטריאוטיפים, אך לא במחיר של איבוד הכבוד העצמי. בחיי שניהם אותם מנהיגים קובעים את גורלם, ואין בו טיפת חסד ולא מולדת אלא עבודה קשה ונחושה.

בסיום סרטנו האחרון, **תראו אותנו** (2011), על אודות מאבק הנשים הערביות למקום עבודה בחקלאות, מספרת ח'לדיה חאטרי כיצד לאחר שנים של עבודה אצל ראיס ללא יחסי עובד-מעביד קיבלה לראשונה צ'ק שכר חודשי. "החזקתי אותו ארבעה ימים בבית כדי להסתכל עליו לפני שפדיתי אותו", היא אומרת בהתרגשות. את הסרט הזה בחרנו להפיק כנושא בשורה עבור הנשים הערביות עצמן. הן רואות את חברותיהן מתבטאות בחופשיות וברחיטות על האופן שבו הן לוקחות את גורלן בידן ומצטרפות לאיגוד כדי לשנות את מציאות חייהן בכפר הערבי בישראל. מנהיגתן, ואפא טיאהרה, מתבוננת אל המצלמה ואומרת בנחרצות, "תספקו מקומות עבודה. הנה אנחנו נמצאות ברחוב ובאנו להגיד לכם שאנחנו רוצות לעבוד. אנחנו לא רוצות דמי אבטלה וביטוח לאומי. צאו ותראו אותנו". על רקע מילים אלו מופיעה תהלוכת הנשים המסורתית של ארגון העובדים מען בשדרות רוטשילד ביום האישה הבינלאומי 2011, חודשים ספורים לפני התערורות מחאת הקיץ הגדולה בישראל. אם כך, "איפה אנחנו נמצאים היום?" בכפר קרע, ברוטשילד, בעולם הרחב, הגדול והנאבק. אנחנו לא לבד.

פילמוגרפיה

לא בגינה הפרטית שלי, שירי וילק, 2000

סדרת פועלי הבניין:

בונים עתיד, שירי וילק, 2003

שוברים חומה, יונתן בן אפרת, 2004

המשלחת, שירי וילק, 2004

סדרת הקניון:

הקניון, יונתן בן אפרת, 2006

שש קומות לגיהנום, יונתן בן אפרת, 2008

ויסקונסין, יונתן בן אפרת, 2010

סדרת פועלות החקלאות:

מי יקטוף את האבוקדו, שירי וילק, 2006

זה היום האחרון שלך, יונתן בן אפרת, 2011

תראו אותנו, שירי וילק, 2011

את כל הסרטים הפיקו ניר נאדר, למעט "שש קומות לגיהנום", שהפיקו ניר נאדר וקלאודיה לוין